

יחיאל לימור

בימי מלחמת העצמאות והיו תחליף לעתונים התל אביביים שלא הגיעו לעיר,⁶ וכן עתון מפלגתי נוסף שהחל לצאת בירושלים אולם המשיך להופיע, בגלגול חדש, בתל אביב.⁷ במילים אחרות: רק אחד מכל ארבעה עתונים שהופיעו במדינת ישראל, אחרי 1948, המשיך להתקיים גם בשנת 1999. שיעור התמותה הגבוה של העתונים מלמד כי תוחלת החיים של העתונות היומית ככלל אינה ארוכה (לוח 2).

במאמר הנוכחי ננסה לבחון את הסיבות למותם של עתונים יומיים בישראל, מתוך ראייה משולבת של ההיבטים הכלכליים, הטכנולוגיים והתברתיים הגורמים לתופעה זו ותורמים לה, כמו גם מתוך השוואה לתהליכים דומים המתרחשים על מפת העתונות העולמית.

מדוע נולדים עתונים יומיים ומדוע הם מתים?

אף שהעתון החל לתפוס את מקומו במרקם החברתי זמן קצר בלבד אחרי המצאת הדפוס, במחצית המאה ה-15, הלפו שנים רבות עד שנולד העתון היומי הראשון. ה"דיילי קוראנט", שראה אור באנגליה בשנת 1702,⁸ היה מבשרה של העתונות היומית⁹ שהייתה החל ממחצית המאה ה-19, בעיקר בעקבות הצלחת "עתונות הפני" האמריקנית, למצרך עממי ושווה לכל נפש. בדורות שלאחר מכן החלו העתונים היומיים לתפוס בהדרגה מקום של קבע בסדר יומם של בני אדם. רבים מתקשים להתחיל את יומם ללא קריאת עתון בוקר, ולעשרות מיליונים העושים מדי יום את דרכם ברכבות לעבודה וממנה העתון הוא בן לוויה קבוע, לא רק כספק של חדשות, אלא גם כמרכיב מרכזי בתפריט צריכת התקשורת, בסדר הפעילויות היומיות וכאחד מדפוסי בילוי הפנאי.

מדוע נולד העתון היומי הראשון? – לתשובה, הפשוטה לכאורה, יש שני מרכיבים. האחד, אם לנקוט מונח מודרני המקובל בפי חוקרי תקשורת, הוא הצרכים התקשורתיים של הקהל, ובמקרה של ה"דיילי קוראנט": "העניין הציבורי יוצא הדופן בעימות עם צרפת על רקע מלחמת הירושה בספרד."¹⁰ המרכיב השני הוא הימצאותו של יום כלכלי, המזהה את קיומם של צרכים תקשורתיים – כלומר, את קיומו של שוק כלכלי פוטנציאלי – ונותן להם מענה הולם. למעשה, מרבית העתונים הראשונים בעולם נולדו כפרי יוזמה כלכלית, אם כי היה זה סמואל באקלי, באנגליה של ראשית המאה ה-18,

בגיליון מס' 10 של העתון העברי הראשון בארץ ישראל, "הלבנון", שיצא לאור בשנת 1863, גוללו עורכיו – יואל משה סלומון, מיכל הכהן ויחיאל ברייל – את סיפור היריבות החריפה בינם לבין המדפיס הירושלמי ישראל ב"ק, שהיה גם הבעלים של העתון העברי השני בארץ ישראל, "חבצלת". בין השאר טענו כלפי יריבם כי "אתה הסגת גבולנו [בהוצאה לאור של "חבצלת"] – לך לא תועיל ואך אותנו יזיק, בהוסיפם כי בגלל כל התלאות אשר מצאנו מבית ומחוץ, אבדנו יותר מעשרת אלפים פייאסטער שורקי בשנה הזאת", ועל כן "לדאבון לבבנו לא נוכל הקים הבטחתנו להוציא "הלבנון" פעמים בחודש."¹¹

11 שנים מאוחר יותר, בשנת 1874, יצא לאור בירושלים עתון נוסף, "האריאל", בעריכתו של מיכל הכהן. לימים כתב עליו נכדו, חיים מיכל מיכלין: "הוא [הכהן] שכח דבר אחד ועל כן לא האירה ההצלחה פניה אליו. שכח שעתון בירושלים אי-אפשר שיצליח אלא אם כן יש לו איזו תמיכה חומרית ומוסרית מצד עדה או מפלגה... שלוש אלה לא היו לו: א. איש לא תמך בידו; ב. גם בית דפוס משלו לא היה לו, באותו הזמן; ג. וגם היה עני מרוד."¹²

חלפו שש שנים נוספות ובי-1880 פורסמה בעמודו הראשון של העתון הירושלמי "שערי ציון" הודעה "לכל קוראינו הנכבדים", שבה נאמר: "אבני נגף וצורי מכשול מונחים עוד על דרכינו דרך הקודש, ולמען לסלול המסילה הזאת שלחנו את אחד מאתנו, הלא הוא הרב... [חיים] פרעסס נ"י לקרית חוצות [הוץ לארץ] לאסוף חתומים [מנויים] מאוהבי ציון וחובבי שפת עבר."¹³ לשלושת התיאורים האלה מכנה משותף: סיפור המצוקה הקיומית והקשיים הכלכליים שעיינם נאלצו להתמודד ראשוני העתונים העבריים בארץ ישראל. כל שלושת העתונים היו בבעלות פרטית והקשיים האלה – אף שלא בעטיים נפסקה הופעתם¹⁴ – הציבו אבני-נגף על דרכם, היקשו על פעילותם הסדירה ואיימו על קיומם.

אלא שמלחמת הקיום הכלכלית לא הייתה נחלתם של העתונים העבריים שראו אור ביישוב היהודי הקטן והעני בירושלים ותחת פיקוח נוקשה של השלטון העות'מאני בלבד. הקשיים הכלכליים של העתונים לא נעלמו גם במחצית השנייה של המאה העשרים. ב-1999 ראו אור בישראל 17 עתונים יומיים,¹⁵ אך בחמישים השנים הראשונות לקיומה של המדינה נסגרו לא פחות מ-45 עתונים אחרים (מספר זה אינו כולל שישה עתונים שראו אור בירושלים

אל קוראי "הדור"

עם תוספת גליון זה חסח תקופת קיומו של "הדור" - תסת אך לא נשלח.

לא בלב קל החלישו הספרות העיונית של ספנת פועלי ארץ-ישראל לחסיק - ולו גם לתקנות זמן ספייכת - את חופעת חתון נחי- צותו של עתון שיכסא את עמדת הספנת וילוח את פעלית ומאפקיה - סח גם שהסרובר בספנת הנרשאת באחריות העיקרית של הסרינה רשל החפטרות - אינה מוסלת בספק אולם שני נורמים הביאו לירי החלטה זו - ואיננו סטונינים כלל להעליסם מדיעת קוראי העתון:

ראשית, חוצאת עתון ספנתי כרופה בהוצאות כססיות גדולות שאין ירח של הספנת ססנת לכלכל אותן כמצב הנכחי.

שנית, התהליכים השונים שעברו על חתון כשכע שנות קיומו זכנ האחריות הנרולה ששעת- תחירום ספילח על הספנת הראשית כסרינה - סחייבים העקרנות סחודשת וריאורגניזציה יפודית כסכנה העתון, כתוכנו ובסחוחו.

אנו מכיעים תורתנו וחוקרתנו לעורך, לכנהל, לחברי הסערכת, לחברי ההנהלה ולכל עובדי חתון על כל שלווחותי, שסילאו את תפקידם- שליחותם כנאסנות ובססירות.

ואחרון-אחרון: אנו סודים לאלפי הקוראים, שליה כאסונה את חתון כססך שכע שנות קיומו, יכואו כולם על חפרכת.

ספנת סועלי ארץ-ישראל
חסופירות

ש"ז כסלו תשס"ז (11.1995).

פרדה מקוראי "הדור", יומון מפא"י - לא מטעם מערכת העתון, אלא ממזכירות המפלגה, מפא"י

צמיחת אמצעי תקשורת חדשים והלופיים - ההתפתחויות הטכנולוגיות המואצות במאה העשרים הפכו את הבית המודרני ל"מחסן של כלים אלקטרוניים", כהגדרתו של פאנג,¹⁸ בתוכם אמצעי תקשורת אלקטרוניים רבים - מקלטי טלוויזיה ורדיו, מכשירי ווידאו, ממירים לקליטת שידורי טלוויזיה בכבלים, צלחות לקליטת שידורי לוויין ובעשור האחרון גם המחשב הביתי ורשת האינטרנט. כל אלה מתחרים בעתון היומי על מילוי הצרכים התקשורתיים של הקהל, ובו בזמן הם אף מתמודדים על זמנו הפנוי של צרכן התקשורת, ובכך הם מצמצמים למעשה את הזמן העומד לרשותו לקריאת עתונים יומיים.

תהליך העיור והמעבר הגובר לשימוש ברכב פרטי - התפשטות הערים הגדולות וצמיחת שכונות-לוויין חייבו תושבים רבים להסתייע ברכבם הפרטי כדי להגיע למקום עבודתם, תוך נטישת התחבורה הציבורית,¹⁹ שהנסיעה בה נוצלה, על ידי נוסעים רבים, גם לקריאת עתון יומי. במיוחד פגע הדבר בעתוני הערב, שנרכשו בעבר בעיקר בדרך חזרה מהעבודה לבית ונקראו תוך כדי נסיעה בתחבורה הציבורית.

תחרות כלכלית מצד תאגידי התקשורת הגדולים - תהליכי הריכוזיות, המתרחשים בעשורים האחרונים ושינו את מפת התקשורת הבין לאומית, מלווים באימוץ גישות שיווקיות אגרסיביות האופייניות לכלכלת שוק,

שניתב את היוזמה הזו להוצאה לאור של יומון, ובכך נתן את האות ליזמים אחרים שמהירו ללכת בעקבותיו, לא רק בארצו אלא גם במדינות אחרות. במקביל לעתונות התקופתית והיומית שפרחה ביוזמה של אנשי עסקים פרטיים, תחילה באירופה ומאוחר יותר בארצות הברית, התפתחה גם עתונות ענפה, שהמניעים להוצאתה לאור לא היו כלכליים אלא אידאולוגיים. מאוחר יותר התפתחה עתונות מפלגתית, ששימשה כלי הסברה ותעמולה בידי המגנגונים המפלגתיים. הויר אף מגדיר את "תקופת העתונות המפלגתית" כאחת מחמש התקופות בהיסטוריה של העתונות הכתובה.¹¹

העתונות המסחרית פרטית והעתונות המפלגתית-אידיאית, שפעלו זו בצד זו במאות ה'19 וה'20, משקפות למעשה שתי אוריינטציות בסיסיות המנחות את פעילותם של מי שמבקשים להוציא לאור עתונים מכל סוג שהוא. האחת, האוריינטציה הכלכלית, המכוונת לתורמת רווחים לכיסיהם של הבעלים, והשנייה - אוריינטציה-של-שליחות, שנועדה להפיץ רעיונות פוליטיים וחברתיים ולגייס קאדרים של תומכים ברעיונות הללו.

הצטמקות מספרם של העתונים היומיים אינה תופעה ייחודית לישראל. היא מתרחשת, בעשורים האחרונים, כמעט בכל מדינות המערב וחובקת את העתונות המפלגתית (שכמעט נעלמה ממת התקשורת במדינות הדמוקרטיות) והמסחרית כאחת. כך, לדוגמה, ראו אור בארצות הברית, בשנת 1997, כ-1,500 עתונים יומיים,¹² בהשוואה ליותר מ-2,000 עתונים שהיו במדינה זאת בתחילת המאה העשרים. הצניחה הבולטת ביותר במספר היומונים הייתה בשנות השמונים, כאשר מספרם נצטמק ב-8% - מ-1,745 ב-1980 ל-1,611 ב-1990.¹³ בצרפת הצטמצם מספר היומונים מ-179 בשנת 1945 ל-73 בשנת 1990, כאשר בולטת במיוחד הירידה במספר היומונים שראו אור בבירה פריס - מ-26 ל-11 בלבד.¹⁴ בגרמניה נצטמק מספרן של המעריכות העצמאיות של יומונים מ-225 בשנת 1954 ל-137 בשנת 1993¹⁵ (אחרי האיחוד בין שני חלקי גרמניה).¹⁶ גם ברוב מדינות סקנדינביה מסתמנת ירידה איטית אך קבועה במספר היומונים, ובין השנים 1985-1995 ירד מספר היומונים בדנמרק מ-47 ל-42, בשוודיה מ-100 ל-95, בפנילנד מ-65 ל-56 ובאיסלנד משישה לחמישה.¹⁷ הירידה במספר היומונים במדינות השונות מקבלת בולטות יתר לאור הגידול באוכלוסיה, העלייה בתוחלת החיים, הרחבת הזמן הפנוי והעמקת ההשכלה - נתונים שהיו אמורים, לפחות לכאורה, להגביר את צריכת העתונות היומית. עם זאת, עובדה היא כי למרות הירידה הנמשכת במספר העתונים יש אנשי עסקים המגלים יוזמות כלכליות ומשיקים יומונים חדשים, אם כי רבים מניסיונות אלה מסתיימים בכישלונות צורבים ובהפסדים כספיים כבדים.

למגמה הבין לאומית של צמצום מספרם של היומונים יש כמה הסברים, שכפי שעוד יובהר להלן, יש להם רלוונטיות גם לגבי מפת התקשורת הישראלית:

ירידה בחשיבות העתון היומי כספק מרכזי של חדשות ומידע - התפתחות אמצעי התקשורת האלקטרוניים - הרדיו והטלוויזיה - נטלה מהעתון היומי את מעמד הבכורה בתחום החדשות. במקרים רבים נהפך העתון היומי מ"עתון של חדשות" ל"עתון של ישנות", משום שהחדשות הטוריות דווחו כבר על ידי אמצעי התקשורת האלקטרוניים. כתוצאה, נחלשה הנאמנות של קוראים רבים לעתון היומי.

תמותת עתונים בישראל לפי קני מידה שונים

את תמותת העתונים היומיים בישראל, מאז הקמת המדינה, נבקש לבחון להלן לפי ארבעה קני מידה: שפה, בעלות, עוצמה ואיתנות כלכלית וקהל יעד.

■ שפה: מאז הקמת המדינה נסגרו, כאמור, 44 יומונים (לוח 1): 33 בעברית ו-11 בשפות זרות (כולל ערבית). אולם בעוד שהיומונים בעברית מהווים כיום 41% משוק היומונים בישראל, הרי חלקם בקרב היומונים שנסגרו מאז 1948 מגיע ל-75%. יתר על כן: מבין 40 העתונים היומיים בעברית שראו אור בישראל מאז 1948 נותרו בחיים רק שבעה (18%). בעוד שמבין 21 היומונים בשפות לועזיות המשיכו להופיע ב-1999 עשרה עתונים (48%).

כל העתונים בשפות הלועזיות – למעט היומונים בערבית ובאנגלית – נועדו לשרת את צורכיהן של קבוצות מובחנות מבחינה דמוגרפית. אלה הן קהילות של מהגרים – או במינות הציוני: קהילות של עולים – שטרם אימצו את שפת המדינה שאליה הגיעו והם נוקטים לאמצעי תקשורת בשפתם. כמעט בכל השפות הלועזיות (למעט רוסית ורומנית) יוצא לאור רק יומון אחד, ופירוש הדבר שלקהילות העולים הנאלצות להודק לעתונים בשפתם, אין חלופה תקשורתית הולמת. עתונות מהגרים סומנת בחובה, מעצם טבעה, את זרעי חיסולה.²⁶ שכן מהגרים המאמצים את השפה החדשה נוטים לזנוח את העתונות בשפתם, ובני הדור השני והשלישי שוב אינם זקוקים כלל לעתונות בשפת אמם. העובדה שרק שישה מבין 14 היומונים בשפות לועזיות (לא כולל ערבית ואנגלית), שראו אור בישראל מאז הקמת המדינה, נסגרו במשך השנים, מלמדת כי השרידות של "עתונות מהגרים" משקפת בעיקר את גודלה של האוכלוסייה הנזקקת לעתונות זו. במילים אחרות: ככל שקהילת המהגרים גדולה יותר, כן יגדל מספר חבריה הקוראים עתונות בשפתם וממילא מובטחת לעתונות זו תוחלת חיים ארוכה יותר. כך אפשר להסביר את העובדה ששישה מבין 20 העתונים שהופיעו יותר מ-15 שנה (לוח 3) הם עתונים בשפות לועזיות, כשאליהם אפשר להוסיף גם את שני העתונים בשפה הערבית.

מבחינה זו אפשר להעריך כי העלייה הגדולה מברית המועצות וממדינות חבר העמים, שהחלה בסוף שנות השמונים ונמשכת עד היום, יוצרת מאגר גדול של קוראים פוטנציאליים, המבטיח אריכות חיים לפחות להלק מהעתונים היומיים והתקופתיים בשפה הרוסית. מאז החלה העלייה הזו יצאו לאור שלושה יומונים חדשים ברוסית ("וסטי", "ורמיה" ו"נובוסטי-ניידלי"). ואלה הצטרפו אל היומון הוותיק יותר ברוסית ("נאשה סטראנה"). עם זאת, הכתובת המלמדת על עתידה של עתונות המהגרים כולה כתובה על הקיר וגורלה נחרץ מראש.

יוצא דופן בין העתונים הלועזיים הוא היומון באנגלית "ג'רוולם פוסט", שכן עתון זה אינו משרת רק את העולים מהמדינות האנגלו-סאכסיות, אלא גם דיפלומטים ותיירים, והוא גם מהווה ערוץ תקשורת ליהודים בארצות הברית המבקשים להיות מעורים בנעשה בישראל.

עתונים קטנים ודלי-אמצעים, שאינם נהנים מעורך כלכלי איתן, אינם מסוגלים להיגרר לתחרות השיוקית עם ענקי התקשורת והם נאלצים להיסגר או להימכר.

■ מחסור במשאבים חיוניים – הטכנולוגיות המודרניות המשמשות לייצור עתונים, כולל מערכות ממוחשבות לאיסוף מידע, עיבודו והדפסתו, חייבו את העתונים לשאת בהוצאות כבדות, כדי להתאים עצמם לעידן המודרני. אלה שהטרו את המשאבים הדרושים לכך מצאו עצמם בפיגור תכני וצורני מול מתחריהם ונאלצו להיסגר.

■ משגים ניהוליים – התחרות העזה בין העתונים לבין עצמם ובינם לבין אמצעי תקשורת אחרים מחייבת קריאה נכונה של שוק התקשורת, מיצוב (positioning) הולם של עתון בהתאם לתנאי השוק ולצורכי הקהל וכן יכולת ניהולית וארגונית. כשלים מן הסוג הזה גרמו לקריסת אימפריות של תקשורת,²⁰ ואף היו הסיבה למותם של עתונים עצמאיים.

אל כל הסיבות האלה לסגירת עתונים אפשר להוסיף סיבות נוספות, כמו: שינויים דמוגרפיים (דבר המשפיע בעיקר על עתונים יומיים מקומיים או אזוריים), אובדן עניין מצד הבעלים²¹ ואפילו מאבקים אישיים בין יורשים שקיבלו את העתון.

מפת העתונות היומית בישראל ב-1999: תמונת מצב

בשנת 1995 ראו אור בישראל, לפי סקר של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 1,063 עתונים וכתבי עת המופיעים באופן סדיר (מספר זה אינו כולל מאות מקומונים, שלגביהם לא נאספו נתונים). ממצאי הסקר העלו כי בהשוואה לסקר, שנערך חמש שנים קודם לכן, חל גידול של כ-38% במספר העתונים וכתבי העת הסדירים. הגידול ניכר כמעט בכל סוגי העתונים וכתבי העת: שבועונים (מספרם גדל מ-56 ל-85), דו שבועונים (מ-21 ל-22), ירחונים (מ-135 ל-170), דו ירחונים (מ-72 ל-91), רבעונים וחצי שנתונים (מ-294 ל-390) ושנתונים (מ-170 ל-287).²² מאז נאספו נתוני הסקר נמשכה הירידה במספר היומונים והוא עומד כיום על 17 בלבד.²³

שבעה מבין 17 העתונים היומיים שראו אור בישראל ב-1999 הם עתונים עבריים ("ידיעות אחרונות", "מעריב", "הארץ",²⁴ "גלובס", "הצפה", "המודיע" ו"יתד נאמן"), והאחרים עתונים בשפות לועזיות: רוסית (ארבעה יומונים – "וסטי", "נובוסטי ניידלי", "ורמיה" ו"נאשה סטראנה"), אנגלית ("ג'רוולם פוסט"), גרמנית ("חדשות ישראל"), רומנית (שני יומונים – "ויאצה נוסטרה" ו"אולטימה אאורה"), הונגרית ("אויקלט") וכן ערבית ("אל איתיהאד").

תדירות ההופעה, ששימשה בסיס לסקר של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, היא רק אחד מקני המידה שחוקרי התקשורת נוהגים להסתייע בהם כדי למיין את אמצעי התקשורת השונים, והעתונים בתוכם. קני-מידה אחרים הם, לדוגמה: שפה, בעלות, קהל יעד, תפוצה, פורמט, עוצמה ואיתנות כלכלית או האוריינטציה הדומיננטית של העתון.²⁵ כמעט לכל אחד מקני המידה הללו יש רלוונטיות בכל ניסיון לבחון את נסיבות לידתם ומותם של עתונים יומיים בישראל בהמישים השנים הראשונות לקיומה של המדינה.

לוח 1 עתונים יומיים שנסגרו בישראל מ-1948*

שם העתון	שנת ייסוד	סוג העתון	שנת סגירה	הבעלות
חדשות הערב	1946	עתון ערב	1948	(מ) מפא"י
מברק	1947	עתון ערב	1948	(מ) לה"י
המדינה	1948	עתון בוקר	1948	(פ) א. פורצקי
יום יום	1948	עתון ערב	1949	(פ) גרשום שוקן
המשקיף	1938	עתון בוקר	1949	(מ) המפלגה הריוויזיוניסטית
הגה	1940	עתון בוקר	1949 ²	(מ) ההסתדרות הכללית
היום	1948	עתון בוקר	1949	(פ) אלכסנדר פלאי ואחרים
היומן	1948	עתון בוקר	1949	(מ) אגודת ישראל
המבשר	1948	עתון ערב	1950	(מ) אגודת ישראל
הדור	1948	עתון בוקר	1955	(מ) מפא"י
זמנים	1953	עתון בוקר	1955	(מ) פרוגרסיבים
פאר	1949	עתון בוקר (כולגית)	1955	(פ)
ל'אקו ד'ישראל	1948	עתון בוקר (צרפתית)	1958	(מ) מפא"י
הבוקר	1935	עתון בוקר	1965	(מ) הציונים הכלליים
ידיעות היום	1936	עתון בוקר (גרמנית)	1965	(פ) משפחת בלומנטל
חרות	1948	עתון בוקר	1965	(מ) חרות
הקול	1949	עתון בוקר	1966	(מ) חרדי אגודת ישראל
יום יום	1960	עתון בוקר (כלכלה)	1966	(פ)
דף יומי	1967	עתון צהר	1967	(פ) אורי אבנרי
אל יום	1948	עתון בוקר (ערבית)	1968	(ממש) הממשלה וההסתדרות
כספים ומסחר	1966	עתון בוקר (כלכלה)	1969	(פ)
קול העם	1947	עתון בוקר	1969	(מ) המפלגה הקומוניסטית
היום	1966	עתון בוקר	1969	(מ) גח"ל
למרחב	1954	עתון בוקר	1971	(מ) אחרות העבודה
ידיעות חדשות	1935	עתון בוקר (גרמנית)	1973	(מ) מפלגת העבודה
לאינפורמסיון ד'ישראל	1957	עתון בוקר (צרפתית)	1973	(פ)
היום הזה	1976	עתון ערב	1976	(פ) ז'ורבין ואחרים
שערים	1950	עתון בוקר	1981 ¹	(מ) פועלי אגודת ישראל
לה ז'ורנל דה ישראל	1957	עתון בוקר (צרפתית)	1983	(פ)
חדשות הספורט	1954	עתון בוקר (ספורט)	1985	(פ) קבוצת עתונאים
אל-אנבא	1968	עתון בוקר (ערבית)	1985	(ממש)
אמר	1951	עתון בוקר (עתון מגוון)	1986	(מ) ההסתדרות הכללית
Nation	1988	עתון בוקר (אנגלית)	1989	(פ)
עולם הספורט	1989	עתון בוקר (ספורט)	1990	(פ) אריה גנגר
שער	1964	עתון בוקר (כלכלה)	1990	(מ) מפלגת העבודה
ספוטניק	1991	עתון בוקר (רוסית)	1991	(מ) מפלגת העבודה
חדשות	1984	עתון בוקר	1993	(פ) עמוס שוקן
יום ליום	1992	עתון בוקר	1994 ¹	(מ) ש"ס
לעצטע נייעס	1949	עתון בוקר (יידיש)	1994	(מ) מפלגת העבודה
נבוני קורייר	1958	עתון בוקר (פולנית)	1994	(מ) מפלגת העבודה
על המשמר	1943	עתון בוקר	1995	(מ) מפ"ם
מבט	1971	עתון בוקר (כלכלה)	1995	(פ) שלום ירקוני
דבר	1925	עתון בוקר	1996	(מ) ההסתדרות הכללית
טלגרף	1993	עתון ערב(כלכלה)	1996	(פ) אבי טיומקין, אהרן דוברת, יצחק שרם

מקרא: מ = עתון מפלגתי; ממש = עתון בבעלות ממשלתית; פ = עתון בבעלות פרטית.

■ בעלות: פ בעלות: העתונות פרטית ומ בעוד ארב שהיו בבע שנסגרו בי מאז 1948 (17%) המל והרדיות ומ הזחב" של הראשונות ריבוי ה חשיבותו בקרב עסק שלנו, היא המפלגות לתפישת

- א. הרשימה אינה כוללת את העתונים הירושלמים "ידיעות ירושלים", "חדשות הצהרים", "חדשות הערב", "ידיעות אחרונות" (מהדורת ירושלים) וכן "ידיעות חדשות" (בגרמנית), שיצאו לאור בימי המלחמה והמצור ואשר שימשו תחליף לעתונים החל אביביים שלא הגיעו לעיר. על העתונים הירושלמים ראה: י. לימור וא. גבל: "עיר נצורה ועתונים בה הרבה - העיתונות בירושלים במלחמת העצמאות". קשר, 23, עמ' 25-44.
- ב. בתקופה האחרונה להופעתו ראה העתון אור כשבועון.
- ג. הבעלות המדויקת של העתון אינה ברורה עד היום. ראה לעניין זה: י. לימור וא. גבל (הערה א' לעיל).
- ד. העיתון המשיך להופיע כשבועון עד לסגירתו הסופית ב-1996.
- ה. אחרי סגירתו כעיתון יומי המשיך יום יום להופיע כשבועון.
- ו. אחרי סגירתו כעיתון יומי המשיך לעצטע נייעס להופיע כשבועון.
- ז. אחרי סגירתו המשיך נבוני קורייר להופיע כשבועון.

שתי "סגירות נפלה טעות ב לדווח על חדי

עשוי להסביר את השרידות של ארבעת היומונים המפלגתיים גם אחרי שכל היומונים המפלגתיים שבקו חיים. ראויה לציון העובדה כי היומונים המפלגתיים שנסגרו זכו לאריכות ימים יחסית, לפחות בהשוואה לעתונות המסחרית-פרטית (לוח 2). תשעה מבין היומונים המפלגתיים שנסגרו הופיעו במשך 17-70 שנים ("הרות", "הקול" ו"למרחב" נסגרו אחרי 17 שנות הופעה ואילו "דבר" נסגר אחרי יותר מ-70 שנה).

העתונות הפרטית, המונעת מכוח האוריינטציה הכלכלית, דחקה בהדרגה, כאמור, את רגליה של העתונות המפלגתית. 13 מבין 17 העתונים היומיים (77%) שראו אור בישראל בשנת 1999, כולל כל העתונים בשפות לועזיות (למעט העתון בערבית), נמצאים בבעלות פרטית. אולם, בראייה רטרוספקטיבית מתברר שהגורל לא האיר תמיד פנים לעתונות הפרטית-מסחרית ככלל, בעברית ובשפות לועזיות: 22 מבין 34 היומונים הפרטיים-מסחריים (65%) שראו אור מאז הקמת המדינה נסגרו במשך השנים, כלומר - רק אחד מבין שלושה עתונים הצליח לשרוד לאורך השנים. תמונת השרידות של היומונים הפרטיים-מסחריים בשפה העברית עגומה עוד יותר: מבין 17 היומונים שראו אור נותרו ארבעה בלבד (24%), כלומר - רק אחד מתוך כארבעה.

שני שלישים מהעתונים הפרטיים-מסחריים בישראל של שנת 1999 הם בשפות לועזיות ומיועדים לקהילות מובחנות של עולים, חדישים או ותיקים, ומכאן שעתידם נחרץ לכליה. לפיכך, תמונת השרידות של היומונים הפרטיים-מסחריים עלולה להיות בעתיד, הקרוב או הרחוק, עגומה עוד יותר.

לוח 2

תוחלת החיים של עתונים יומיים שנסגרו בשנים 1948-1996

שנות ההופעה של העתון	סה"כ	עתונים מפלגתיים (*)	עתונים פרטיים (**)	עתונים ממשלתיים (***)
סה"כ	44	20	22	2
שנה אחת	10	3	7	--
שנתיים עד חמש	7	3	4	--
חמש עד עשר שנים	6	2	3	--
11-15 שנים	1	1	--	--
16-20 שנים	8	4	2	2
21-30 שנים	5	1	4	--
31-40 שנים	5	2	3	--
יותר מ-40 שנה	2	2	--	--

הערות: (*) - כולל עתונים בשפות לועזיות. (**) - שני העתונים בבעלות ממשלתית היו עתונים בערבית.

■ עוצמה ואיתנות כלכלית: כמו כל תעשייה אחרת חשופה גם תקשורת המונים לשינויים כלכליים במשק. בעיתות מיתון ומשבר כלכלי צונחת ההכנסות של אמצעי התקשורת - גם מתפוצה וגם ממודעות - ואלה שאינם נהנים מאיתנות כלכלית עלולים שלא לשרוד. אלא שאיתנות כלכלית חיונית לא רק בימי משבר כלכלי. תקשורת המונים היא תעשיית ענק, המגלגלת מיליארדי שקלים בשנה. בעידן שבו תאגידי התקשורת הם השולטים בשוק התקשורת, חייב כל מי שמבקש לפחות עתון חדש להיות נכון להתמודדות

כלכלית, שפירושה לא רק משאבים מספיקים, אלא בעיקר אורך נשימת כלכלי. הגיבוי הכלכלי חיוני כדי לספוג הפסדים בתקופת החזירה לשוק העשויה להימשך שנתיים-שלוש ואף יותר, בתקווה שלאחריה תגיב ההשקעה הגדולה את הפירות המקווים. למשגים ניהוליים, שיווקיים או מקצועיים עלולות להיות השפעות מכריעות על סיכויי קליטתו של עתון יומי חדש. בניסיון לתקן את המשגים הללו, כרוך בהשקעה כספית נוספת שלא היתה צפויה מראש.

לוח 3

תוחלת החיים של עתונים יומיים שנסגרו בשנים 1948-1996 (לפי שפות)

שנות ההופעה של העתון	סה"כ	יומונים בעברית	יומונים בשפות אחרות
סה"כ	44	33	11
שנה אחת	10	8	2
שנתיים עד חמש	7	7	--
חמש עד עשר שנים	6	4	2
11-15 שנים	1	1	--
16-20 שנים	8	4	4
21-30 שנים	5	3	2
31-40 שנים	5	3	2
יותר מ-40 שנה	2	2	--

העובדה ש-17 מבין 44 (39%) מהעתונים שחדלו להופיע מאז הקמת המדינה נסגרו בתוך שנה עד חמש שנים מיום הופעתם (למעשה, רק אחד מבין 11 העתונים הללו ראה אור יותר משלוש שנים) מעידה, בראש וראשונה, על חולשתם הכלכלית ועל היעדר אורך הנשימה החיוני להמשך פעילותם (ראו לוח 2). הדברים עשויים ללמד כי יומים, מפלגתיים או פרטיים-מסחריים, לו העריכו נכונה את המשמעויות הכלכליות האמיתיות הכרוכות בהוצאה לאור של יומונים. במקרים מסוימים הם הפיקו לקחים מידיים, בניסיון למנוע הפסדים נוספים, וסגרו את העתון תוך זמן קצר אחרי הופעתו. כך אירע כדוגמה, ליומון "דף יומי" שיצא לאור אחרי מלחמת ששת הימים, והחזו מעמד חודשים אחדים בלבד. כזה היה גם גורלו של היומון "היום הזה", שנסגרו אחרי כחודשיים, לאחר שהתברר כי "הכסף הלך",³⁵ או של יומון הספורט "עולם הספורט", שנסגר כחצי שנה אחרי הופעתו. במקרים אחרים המשגים העתונים להופיע במשך זמן ארוך יותר, אולם כשהתקשו לבסס עצמם ולגייס מספר מספיק של קוראים ופירסומות, הם נסגרו, משום שלבעלים ל היה עורף כלכלי איתן דיו, או שחששו להסתכן בהשקעות נוספות שעתיד מעורפל. כך אירע ליומון הכלכלי "טלגרף", שנסגר אחרי כשלוש שנים כשהוא גורר עמו הפסדים של כ-20 מיליון שקל, וכך אירע ליומון "הרשות" שנסגר אחרי כעשר שנות הופעה והפסדים של מיליונים רבים.

■ קהל יעד: קנה-מידה זה מאפשר להבחין, בהכללה, בין עתונים המיועדים לקהל הרחב או לקהלים מובחנים. רוב העתונים שנסגרו מאז הקמת המדינה (42 מתוך 44) היו מיועדים לקהלים מובחנים, בין אם על בסיס אידאולוגי (עתונים מפלגתיים), בין אם על בסיס לשוני-אתני (עתונים בשפות לועזיות)

כספקית מידע, שבו החזיקה מעמד במשך מאות שנים, היא נאלצת להתמודד עתה מול איומים ואתגרים חדשים, בלתי מוכרים: במישור הטכנולוגי, במישור הקונצפטואלי, במישור המקצועי, במישור הכלכלי ובמישור התוכני.

הטכנולוגיות החדשות, המאפשרות לסלול אוטוסטרדות של מידע, הופכות למעשה את תקשורת ההמונים המוכרת לתקשורת המונים אינטראקטיבית. רשתות המידע הממוחשבות, ובראשן האינטרנט, מאפשרות לצרכן התקשורת לקבל מידע מקוון כל אימת שהוא הפך בכך והנגישות הפשוטה יחסית למאגרי המידע מאיימת להפוך את העתון היומי למוצר מיושן. עתונים רבים בעולם מנסים להתמודד עם האתגר הטכנולוגי החדש בדרכים שונות, שעיקרן פיתוח "עתון אלקטרוני" במקביל לעתון המודפס. אף שבשנת 1998 כבר הפיקו יותר מ-3,600 עתונים וכתבי עת³⁹ גם מהדורות מקוונות, היו רק מקצת מהמהדורות הללו רווחיות. אפשר להצביע על שלושה דפוסים עיקריים⁴⁰ של "עתונים אלקטרוניים" שפותחו עד כה על ידי העתונים: א. עתון אלקטרוני שהוא העתקה מלאה של החומר המתפרסם בעתון המודפס; ב. עתון אלקטרוני, הכולל חלקים או קטעים מכלל החומר בעתון המודפס; ג. עתון אלקטרוני, הכולל את העתון המודפס במלואו, בתוספת אפשרות גישה לחומרים אחרים (כמו מאגרי מידע, מפות ועוד) שאינם מצויים בעתון המודפס. העובדה ששלושת הדפוסים קיימים זה בצד זה מלמדת כי טרם נתגבש דפוס אחיד שיש לו הצלחה מוכחת.

העתיד המקוון מחייב את העתונים היומיים, וכמוהם כתבי העת, להיערכות קונצפטואלית מחדשת, שעיקרה: מה תהיה דמותו של העתון בדורות הבאים? האם יהיה העתון האלקטרוני רק כפיל ממוחשב של העתון המודפס, כאשר השניים חיים זה בצד זה, או אולי יחליף העתון האלקטרוני את העתון הוותיק והמוכר? ובעיקר: מה יהיו היתרונות של העתון האלקטרוני או המודפס, על פני מאגרי המידע המקוונים האחרים, כלומר – מה צריכים להיות תכניו, כדי שאלה יקסמו לצרכן? הפעלה סדירה של עתון מחשב במקום עתון-הנייר תחייב גם את כל מערכות העתונים להתארגנות מחדשת. לא תהיה עוד משמעות למועדי הסגירה, ההדפסה וההפצה של העתון, כפי שהם מוכרים כיום, ו"שעת האפס" (דד-ליין) תהפוך ל"ידקת אפס", שכן עדכון המהדורות האלקטרוניות ייעשה באופן שוטף ומיידי.

חשרת הסופה מאיימת גם על המישור הכלכלי. עתונות היא תעשייה של מידע, בידור ופירסומת, והכנסותיה נובעות משני מקורות עיקריים: תפוצה ופירסומת. מאגרי המידע המקוונים, המוצעים כיום לצרכן התקשורת – ורבים אחרים שיוצרו לו בעתיד – מאיימים לגזול קוראים מן העתונות, ובכך לנגוס בהכנסותיה מתפוצה. גם ההכנסות מפירסומת עלולות להיפגע. רשתות המידע המקוונות עלולות להוות בנות-תחרות לעתונות, ישירות ובעקיפין, הן על ידי פיתוח ערוצי פירסום ייעודיים (בעיקר למודעות לוח או למודעות "דרושים") הן על ידי נגיסה בתקציבי הפירסום המיועדים לעתונות. בשנת 1997 היה גפח הפירסום בשוק הישראלי כ-960 מיליון דולר ומתוכו נותבו 47.6% לפירסום בעתונות היומית.⁴¹ החשש שאתרי האינטרנט החדשים ישאבו אליהם תקציבי פירסום שיועדו בעבר לעתונות היומית מצטרף להשש מפני הגידול המתמיד במספר ערוצי השידור המסחריים, ברדיו ובטלוויזיה, הניזונים אך ורק מפירסומת. המציאות הקורמת עור וגידים של רשתות

המידע המקוונות, כמו גם התחרות הגוברת מצד אמצעי השידור, תאלץ את העתונות היומית – בישראל כמו במדינות אחרות – לפתח מודלים כלכליים יעילים כדי להבטיח את רווחיותם. שכן, המודלים השונים שהתפתחו במשך השנים, בעיקר בתחומי השיווק וגיוס המודעות, עשויים להתגלות כלא רלוונטיים. אחת האפשרויות היא, לדוגמה, שבעלי העתונים יאילו לשנות את המתכון הקיים של הכנסה המבוססת על שני ערוצים (תפוצה ופירסומת) ולהמירה במתכון רב-ערוצי, הכולל גם אספקת שירותי אינטרנט, פיתוח שערי גישה לאתרים, היצע של שירותי עיצוב ובניית אתרים ואפילו מן שירותי טלקומוניקציה.⁴²

גם אם המשמעויות המלאות הגלומות בחידושי הטכנולוגיה ובאוטוסטרדות המידע אינן ברורות עדיין, בישראל כמו בעולם הרחב, אפשר להצביע כיום על שני תרחישים אפשריים בשוק העתונות היומית בישראל. א. צימצום מספר היומונים בשפות לועזיות ויציבות במספר היומונים בעברית – מאחר שרוב היומונים בשפות הלועזיות (למעט היומונים באנגלית ובערבית) הם חלק מ"עתונות המהגרים", תוחלת החיים שלהם מוגבלת. ההיקף הגדול של העלייה מרוסיה וממדינות חבר העמים, העלייה הנמשכת ממדינות אלה והניסיונות המודעים הנעשים על ידה לשמר את המורשת התרבותית והלשונית של ארצות המוצא, עשויים להבטיח לעתונות ברוסית שרידות ארוכה, ואפילו לדור או שניים, אך ליומונים בהונגרית בגרמנית וברומנית לא צפויות עוד שנות קיום רבות.

בתחום העתונות היומית בעברית לא צפוי גידול במספר היומונים. ככל שגובר משקלם של התאגידים בשוק התקשורת, וככל שהשליטה בשוק זו מתרכזת בידיים מעטות יותר, כך גוברים הקשיים העומדים בפני מי שמבקש להצטרף למשחק.⁴³ ההשקעות הכרוכות בהקמתו של עתון יומי חדש מאמירות מאוד, מייקרות את מחירו של "כרטיס הכניסה" למשחק⁴⁴ ומקשות על כניסת מתחרים חדשים. ההערכות הן שפתיחת עתון יומי חדש בבריטניה כרוכה בהשקעה של כ-20 מיליון ליש"ט,⁴⁵ והכישלון של "הדשות", שהיה הניסיון אחרון להוציא לאור עתון יומי שיתחרה ביומונים הוותיקים, רק המחיש עד כמה גדולה ההשקעה הדרושה להרפתקה מעין זו גם בישראל ועד כמה גדולים הסיכונים שהשקעת הענק תרד כולה לטמיון.

ב. צימצום מספר היומונים בשפות לועזיות וצימצום במספר היומונים בעברית – תמונת היומונים בשפות לועזיות תהיה זהה לזו שהוצגה בתרחיש הקודם, אך מספרם של היומונים בעברית יצטמק. בסוף המאה העשרים חלש שלושת תאגידי תקשורת גדולים על שוק תקשורת ההמונים בישראל, שלכל אחד מהם היתה ספינת דגל בדמות עתון יומי. ככל שמחריפה התחרות הכלכלית ביניהם, וככל שאמצעי התקשורת הקטנים והחלופיים (כולל "צלחות" לקליטת שידורי לוויין או האינטרנט) ינגסו בתפוצה ובחשיפה וממילא גם בהכנסות מפירסומת, כן עלול להתערער מעמדו של החלש מני שלושת תאגידי התקשורת הללו. הפעלת ערוץ מסחרי נוסף בטלוויזיה, כפי שהמליצה "ועדת פלד",⁴⁶ עלולה גם היא להחליש את התאגידים ולוועזע או הפגיע ביניהם. אם תרחיש כזה אכן יתממש עשוי התאגיד החלש להיעלם ולהיבלע על ידי אחד משני התאגידים האחרים, תוך מיזוג של שתי ספינות הדגל. כל ניסיון לערער על הגדלת הריכוזיות של התאגידים הגדולים ולמנוע אותה עשוי להיכשל, והניסיון האמריקני והאירופי כבר מלמד על כך. וכאשר

המשקל

הרות

לשלמות המולדת לקבוץ גלילות לצייד סוציאלי לחדוה האדם

פועלי כל הארצות התאחדו!
הזנב העם
KOL HAAM: DAILY
נתנו יומי
(סמל) חברה לביטוח

מזבנה

עתון הערב

הבקר

טכגרה

עתון פועלי ארץ ישראל
הבקר

היוםם

על הממשלה
ענתון יומי

חדשות

זמנים

אלץ את
לכליים
או במשך
ת כלא
ו לשנות
ירסומת
, פיתוח
יילו מתן

בבולוגיה
ה, אפשר
ישראל;
היומונים
היומונים
ם שלהם
, העלייה
שמר את
לעתונות
הונגרית,

נים. ככל
בשוק זה
י שמבקש
ומי חדש
ומקשות
בבריטניה
ז", שהיה
יקים, רק
זראל ועד

היומונים
בתרזיש
רים הלש
אל, שלכל
; התחרות
ים (כולל
ובחשיפה
וחלש מבי
ויזיה, כפ
ילועזע את
ש להיעלם
זי ספינות
ים ולמנוע
ך. וכאשר

מקצת העתונים בעברית שנסגרו בחמישים השנה האחרונות

הברירה היא הרס התאגיד, סגירת אמצעי התקשורת השייכים לו וצמצום נוסף ב"שוק הרעיונות" מצד אחד, והצלת אמצעי התקשורת הכושלים, אפילו במחירי הגדלת הריכוזיות ומינוג חלק מהעתונים מצד שני – תיסה הכף לטובת האפשרות השנייה.

לרדת את הדיונים

החדשות בעתונות המודפסת והאלקטרונית הן השמן המניע את גלגלי "שוק הדעות והרעיונות" שהוא אחד ממרכיבי היסוד של החברה הדמוקרטית. ככל שמתחזקת אוריינטציית הרווח של ארגוני התקשורת, כך הם נוטים לא רק לייצר מוצרים ותכנים שיש להם ביקוש והעונים על טעם הקהל, אלא גם לצמצם את ההוצאות הכרוכות בייצור תכנים שאינם נתפשים כמקדמי רווח. איסוף המידע כרוך בהוצאות רבות, משום שהדבר מחייב פריסת מערך גדול של כתבים ברחבי המדינה ואף בחוץ לארץ. מבחינתם של אמצעי תקשורת רבים – ובעיקר תחנות טלוויזיה ורדיו – נתפשים שידורי החדשות כגורמי הפסד, משום שהמפרסמים אינם נוטים לנתב תשדירי פירסומת רבים לשידורי החדשות ולתוכניות אקטואליה. תחנות רדיו פרטיות רבות במדינות המערב, וארצות הברית בראשן, הפיקו את הלקח הכלכלי וצימצמו, ואף ביטלו לחלוטין, את שידורי החדשות שלהן כשהן מסתפקות בעיקר בתוכניות מוסיקה. תחנות רדיו לא מעטות בארצות הברית, המתיימרות לשדר מהדורות חדשות, נסמכות למעשה על דיווחי סוכנויות הידיעות, מבלי שהמאזינים מודעים לכך שדיווחי החדשות אינם פרי אמצעי איסוף של עיתונאים העובדים בתחנות אלה, אלא מקורם במאגרי מידע המשותפים לכל אמצעי התקשורת. לורנס גרוסמן, מי שהיה נשיא רשת השידור האמריקנית אן.בי.סי. אף הביע את החשש כי רשתות הטלוויזיה הגדולות יאמצו את הדגם שפותח על ידי תחנות הרדיו, ילכו בעקבותיהן ויצמצמו אף הן את שידורי החדשות שלהן, ובעיקר את הדיווחים היוומים.⁴⁷ האם ילכו גם העתונים היומיים בעקבותיהם? – אי בהירות לגבי העתיד ובעיקר החשש מפני אובדן הכנסות, עלולות לגרום גם את העתונים לצמצם את העיסוק בחדשות (ובמיוחד לאור העובדה שלרדיו ולטלוויזיה יש ממילא עדיפות בתחום זה), ולהעדיף על פניהן תכנים בידוריים ואסקפיסטיים.

יתר על כן, התחרות הגוברת בין העתונים היומיים לבין אמצעי השידור ובין העתונים בינם לבין עצמם, גורמת לאימוץ דפוסיים של עתונות פופולרית, כאשר התצלומים, הכותרות ו"החדשות הרכות" תופסים יותר ויותר מקום בולט, תוך צימצום השטח המוקדש לסיקור חדשות בכלל ו"חדשות קשות" בפרט. מבחינה זו הולכים העתונים היומיים בהדרגה בעקבותיה של הטלוויזיה, הנוטה לרדת את הדיונים בנושאים העומדים על סדר היום הציבורי ולפשטם, ולהעדיף את המיקוד על הבעות הפנים ועל תנועות השפתיים על פני הדברים המושמעים מבין השפתיים הללו.

לשילוב של כל המרכיבים הללו יחד – תחרות כלכלית חריפה, צימצום הטיפול בנושאי "חדשות קשות", ההתמקדות בצורה במקום בתוכן ועוד – עלולות לפיכך להיות משמעותיות מפליגות לגבי היקפו של "שוק הדעות והרעיונות", ובעיקר לגבי הכמות והאיכות של המידע המזורמים לשוק הזה ובתוכו.

* * *

1. "הלבנון", מס' 10 (ח' בחשוון תרכ"ד).
2. חיים מיכל מיכלין, "האריאל". בתוך: דוד ורילוביץ (עורך), קובץ מאמרים לדברי העתונות בארץ ישראל, תל אביב 1936, כרך ב' (עמ' 39-51).
3. שם, שם.
4. "הלבנון" הפסיק את הופעתו בירושלים (אם כי מאוחר יותר חידש אחד מעורכיו, יחיאל ברי"ל, את הופעת העתון והוא יצא לאור בפריס, במיינץ ובלונדון) אחרי שהשלטונות התורכיים הורו על סגירתו משום שפעל ללא רשיון. מסיבה זו הופסקו גם הופעתו של "שערי ציון". הופעתו העצמאית של "האריאל" נפסקה אחרי שעורכו, מיכל הכהן, חבר לבעליו ולעורכו של "הבצלת", ישראל רב פרומקין, ושני העתונים התאחדו למעשה.
5. מספר זה אינו כולל עתונים ערביים היוצאים לאור במזרח ירושלים.
6. ברשימת העתונים הירושלמים, שיצאו לאור בימי המלחמה והמצור ושימשו תחליף לעתונים התל אביביים שלא הגיעו לעיר, כוללים: "דבר ירושלים", "ידיעות ירושלים", "הדעות הצהריות", "חדשות הערב", "ידיעות אחרונות" (מהדורת ירושלים) וכן "ידיעות חדשות" (בגרמנית). על העתונים הירושלמים ראה: י. לימור וא. גבל; "עיר נצורה ועתונים בה הרבה – העתונות בירושלים במלחמת העצמאות" קשר 23, מאי 1998, עמ' 25-44.
7. היוםון "החרות", שהיה ביטאון של אצ"ל, הופיע בירושלים מ-1.6.48 ועד 1.10.48.
8. העתון הירושלמי הפסיק את הופעתו יומיים לפני הופעת היוםון "חרות", שהיה ביטאון של תנועת "החרות" ואשר המשך להופיע עד סוף 1965.
9. אף שדרך כלל נוטים לראות את הידיעה קוראנט" כחלוץ היומנים בעולם, טוען אנתוני סמית' כי זכות הראשונים שייכת למעשה ל"ז'ורנאל ג'נרל דה פראנס", שהחל לראות אור ב-1777. ראה: Anthony Smith (1979): *The Newspaper: An International History*. London: Thames and Hudson.
10. Anthony Smith, *ibid*, p. 52.
11. חמש התקופות הן: תקופת "עתונות החדשות הפשוטה", שהיתה בבעלות של מדיסון קטנים; תקופת העתונות וכתבי העת שהיו קשורים בעיקר לסלונים ספרותיים ואשר פעלה במאות 17-19; תקופת "העתונות נוקטת העמדות"; תקופת העתונות המפלגתית וכן תקופת העתונות המסחרית. ראה: Svvennik Hoyer (1998): "Constructing Epochs" in the History of the Press, *Nordicom*, Vol. 19(2), pp. 3-16.
12. Ben Bagdikian (1997): *The Media Monopoly*. Boston: Beacon Press. (5th ed.)
13. Robert Picard & Jeffrey Brody (1997): *The Newspaper Publishing Industry*. Boston: Allyn and Bacon.
14. Raymond Kuhn (1995): *The Media in France*. London: Routledge.
15. Peter Humphreys (1996): *Mass media and media policy in Western Europe*. Manchester: Manchester University Press.
16. לכאורה אין הירידה במספר היומנים בגרמניה כה בולטת כמו במדינות אחרות (מ-1,599 ב-1954 ל-1,500 ב-1993, אחרי האיחוד עם מזרח גרמניה, שבה ראו אור 291 יומנים), אולם נתון זה עשוי להטעות; שכן רבים מהיומנים הגרמניים הם למעשה מקומונים הנמצאים בבעלות תאגידית; כאשר רק מקצת מן החומר בעתונים אלה הוא תרומת המערכת המקומית, ואילו רוב החומר מסופק על ידי מערכת מרכזית והוא מתפרסם במקביל וזה ביומנים השייכים לתאגיד.
17. Ulla Carlsson & Eva Harrie (eds.) (1997): *Media Trends in Denmark, Finland, Iceland, Norway and Sweden*. Goteborg: Nordicom.
18. Irving Fang (1997): *A History of Mass Communication*. Boston: Focal Press.
19. Picard & Brody, *ibid*, p. 12.
20. Robert Picard (1996): "The Rise and fall of Communication Empires". *The Journal of Media Economics*, Vol. 9(4), pp. 23-4.
21. יש לפחות דוגמה אחת לסגירת עתון יומי בישראל מסיבה זו: שלום ירקוני, שהיה בעליו של היוםון הכלכלי "מבט", טען ב-1995 כי החליט לסגור את העתון, אחרי 24

36. סימפוסיון (הערה 29 לעיל), עמ' 49.

37. הופעתו של עתון חדש עלולה גם לגרום לכך שמתחייב הווחיקים ינסו לשבש את מערך ההפצה שלו, כדי למנוע את חזירתו לשוק. כך, לדוגמה, כאשר יצא לאור היומון הירושלמי "היום" ב-1948, איימו מתחריו על מפיצי העתונים לבל יפיצו את העתון החדש (לימור וגבל, הערה 6 לעיל).

38. הדר וטל (הערה 35 לעיל), עמ' 31.

39. ברשימה זו כלולים גם שלושה יומונים ישראלים ("הארץ", "גלובס" ו"ג'רוזולם פוסט"). שני היומונים הגדולים – "ידיעות אחרונות" ו"מעריב" – עסקו אותו זמן בהכנות להשקת אתרי אינטרנט.

40. יחיאל לימור ורפי מן, *עתונאות – איסוף מידע, כתיבה ועדיכה*, תל אביב 1997.

41. לילך סיגן, "איגוד המפרסמים: עלייה של 9.4% בהוצאות לפירסום ב-1997 – ל-962 מיליון דולר". הארץ, 28 באפריל 1998, עמ' ג4.

42. Monique van Dusseldorf (1998): *The Future of the Printed Press*. Maastricht: European Journalism Centre

43. יחיאל לימור, "הנסיך הקטן והאח הגדול", או: תעשיית התקשורת בישראל בעידן של תמורות". בתוך: דן כספי (עורך), *תקשורת ודמוקרטיה בישראל*. תל אביב 1997, עמ' 29-45.

44. Ben Bagdikian (1985): *The U.S. Media: Supermarket or Assembly Line?*. *Journal of Communication*, No. 35(3), pp. 97-109

45. James Curran (1991): "Mass Media and Democracy: A Reappraisal". In: James Curran & Michael Gurevitch (eds.), *Mass Media and Society*. London: Edward Arnold (pp. 82-117)

46. הוועדה, בראשותו של אלוף (מיל), יוסי פלד, מונתה על ידי שרת התקשורת, לימור לבנת, כדי לדון במכלול הנושאים הקשורים ל"הרחבה ולארגון מחדש של מערך השידורים לציבור בישראל". דו"ח הוועדה, שהוגש ב-1997 ואושר על ידי הממשלה, כולל, בין השאר, המלצה להקים ערוץ טלוויזיה מסחרי נוסף.

47. Lawrence Grossman (1998). *The Death of Radio Reporting – Will TV Be Next?*. *Columbia Journalism Review* (October-November). Available on-line: www.cjr.org/year/98/5/grossman.asp

שנות הופעה, בגלל עייפותו מהעבודה בעתון (ראה: אפי לנדאו, "העתון הכלכלי היומי 'מבטי'", גלובס, 10 באפריל 1995).

22. הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (1998): עתונים יומיים ותקופונים שיצאו לאור בישראל – 1995. ירושלים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

23. מאז 1995 נסגרו שני יומונים ("דבר" ו"טלגרף") ונוסף יומן אחד ("אולטימה אאורה", בשפה הרומנית).

24. העתון "הארץ" מפרסם גם מהדורת יומית באנגלית, הכוללת מבחר מתורגם של ידיעות וכתבות מן העתון העברי, המהדורה האנגלית מצורפת ליומן הבין לאומי "אינטרנשיונל הראלד טריביון", שמהדורתו הישראלית היא מיום משותף של המו"ל הבינלאומי של העתון ורשת שוקן.

25. ראה למשל: דן כספי ויחיאל לימור: *המתווכים – אמצעי התקשורת בישראל 1948-1990*. תל אביב 1992. להלן: המתווכים; Dennis McQuail (1989) *Mass Communication Theory - An Introduction* (London: Sage

26. המתווכים, עמ' 50.

27. שניים מבין היומנים – "מעריב" ו"ג'רוזולם פוסט" – הם בבעלות חברות ציבוריות, שמניותיהן נסחרות בבורסה, אם כי השליטה על החברות הללו היא בידיים פרטיות.

28. אברהם וולפגוון: מקומה של העתונות המפלגתית בתהליך הפוליטי. חיבור לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה. ירושלים 1975.

29. "סימפוסיון: עתונות מפלגתית מול עתונות בלתי-לוחית". *ספר השנה של העתונאים*, תל אביב 1966, עמ' 50.

30. יחיאל לימור ואינס גבל: "העתונות בירושלים במלחמת העצמאות". בתוך: אלון קדיש ומוטי גולני (עורכים), *מלחמת העצמאות*. תל אביב (בדפוס).

31. המתווכים.

32. Stephen Koss (1984). *The Rise and Fall of the Political Press in Britain*. Chapel Hill: The University of North Carolina Press

33. S. Hadenius (1983). *The Rise and Fall of the Swedish Party Press*. *Communication Research*, 10(3), pp. 287-310

34. יחיאל לימור, "תקשורת המונים בישראל". בתוך: אפרים יערי וכסמן ואב שיט (עורכים), *סוגיות יסוד בחברה הישראלית*, תל אביב; (בדפוס). להלן: תקשורת המונים בישראל.

35. רוני הדר ורמי טל, "טעות חייו", תל אביב, 7 בספטמבר 1991, עמ' 30.

מ לדברי יש
עורכיו,
ז אחרי
זו הופסקה
נרי
ומקין ושני
שו תחליף
יעות
יורת
הז י לימור
ה העצמאות,
עד 1.10.48
, שהיה
Bob
גולם, טוען
וראנס", שהח
A
ת של מדפיסת
רותיים ואשר
ונות
Sven
"C
Robel
Raymon
in W
ת אחרות
נרמניה, שבה
וונים הגרמניים
מן החומר
ופק על ידי
די.
Irving
Rol
Emf
ירקוני, שהיה
ז העתון, אחרי 4